

Türkiye’de Milliyetçilik Tartışmalarının Banallığı

Bariş Ünlü’nün *Türklük Sözleşmesi* Etrafında Bir Değerlendirme

Handan Akyiğit

Giriş

Türkiye’de Türk milliyetçiliğine dair yazın alanında karmaşık bir mozaik olduğu ve kendi içerisinde çeşitlilik gösterdiğini belirtmek gerekir. Bundan dolayı Türkiye’de Türklük tasavvuru özelinde ilerleyen tartışmaları anlayabilmek için Türk milliyetçiliğinin topoğrafyasını oluşturmak, temel söylemlerin ve ideologların haritasını çıkarmak, manevra alanlarını belirlemek yararlı olacaktır (Bora, 1998, 2003). Zira Türklük tasavvuru, Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen dönemden günümüze kadar liberal, sivil veya muhafazakâr milliyetçilik kategorileri altında çok farklı bağlamlara oturtularak tartışıldı. *Özkırmılı* ve Sofos’un (2013) ifade ettikleri gibi söz konusu milliyetçilik söylemleri altında gelişen Türklük tasavvurları birbirini dışlar nitelikte olmanın ötesinde geçişken, değişen koşullara uyum sağlayan “elastik” özelliğe sahip olarak gelişti. Bu kapsamda “Türk ulusal kimliğinin tarihsel süreçte değişen farklı anlamlarını ve bu doğrultuda gerçekleştirilen kimliğin içerdiği unsurları aşağıdaki tabloda kategorileştirebiliriz” (Akyiğit, 2017, s. 146).

@ Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi. hakyigit@sakarya.edu.tr

ID <https://orcid.org/0000-0002-7619-1638>

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/R0027
insan & toplum, 2021.
insanvetoplum.org

Başvuru: 10.12.2019
Revizyon: 08.12.2020
Kabul: 17.12.2021
Online Basım: 12.01.2021

Tablo 1*Türkiye’de Kimlik Siyasetinin Dönemlere Göre Farklı Unsurlarla Birbirini Kapsama Şekli¹*

Dönem	Yıl Aralığı	Dayandığı Ulus Modeli	Kimliğin İçerdiği Temel Unsurlar ¹
Müslüman-Türk Sentezi	1919-1923	Fransız Ulus modeli	1. Müslümanlık 2. Türklük 3. Osmanlılık (m>t>o)
Kemalist Etnik Milliyetçilik, Laiklik	1924-1980	Alman Ulus Modeli	1. Türklük
Yeni Osmanlılık	1980-2001	Fransız ve Alman Ulus Modeli	1. Osmanlılık 2. Müslümanlık-Türk sentezi (o>m=t)
Ak Parti Dönemi	(2002’den itibaren)	Fransız ve Anglosakson Ulus Modeli	1. Müslümanlık 2. Türklük 3. Osmanlılık (m>t>o)

Barış metnine imza attıktan sonra KHK ile Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi bölümünden ihraç edilen Barış Ünlü, 2018 yılında yayımlanan *Türklük Sözleşmesi-Oluşumu, İşleyişi ve Krizi* isimli çalışmasında ise Türklük etrafında gelişen tüm bu tartışmaların ötesine çıkarak *Türklük Sözleşmesi* kavramıyla farklı bağlamlara dikkat çekmektedir. Özellikle Türklüğü, etnik ve kültürel ya da siyasal ve kültürel milliyetçilik tartışmaları zemininden sıyırmayı, Türklük hâlinin “performatif” yapısını ortaya koymayı amaç edindiğini ifade etmektedir. Kitabında ilk olarak Beyazlığın ve Siyahlığın nasıl birlikte oluştuğunu inceleyerek Türklük sözleşmesinin kuramsal paradigmasının ana hatlarını oluşturmuştur. Kitabının ikinci ve üçüncü bölümde ise Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan günümüze kadar Müslümanlık ve Türklük sözleşmelerinin tarihsel olarak nasıl inşa edildiğini, bu süreç içinde Müslüman-Türk toplumunun ve devletinin nasıl açığa çıktığını konu edinmiştir. Son bölümde ise derinlemesine mülakatlar ile gerçekleştirdiği saha çalışmasından elde etmiş olduğu bulgular aracılığıyla özellikle Kürtler ve Ermeniler özelinden ilerleyerek Türklüğün nasıl bir “pozitif/negatif imtiyazlar dünyası” yarattığını mercek altına almaktadır.

Barış Ünlü’nün *Türklük Sözleşmesi* kitabını eleştirel bir gözle, yöntem ve içeriği açısından tartışan bu yazının temel amacı; sosyal bilime sızan ön yargılara bir örnek üzerinden dikkat çekmek, bilimsellik iddiasında olan çalışmaların ille de “hakikat”i

1 Tabloda yer alan ifadelerin kısaltmış karşılığı şunlara karşılık gelmektedir. m: Müslümanlık, t: Türklük, o: Osmanlılık.

yansıtmayabileceğini vurgulamaktır. Çünkü “savunmacı sosyal bilim”, Türkiye’de özellikle ulus devlet, ulusal kimlik odaklı ele alınan kimlik ve etnisite tartışmaları bağlamında kendisini göstermektedir. Bundan dolayı bu bağlamda ele alınan çalışmalar çoğunlukla araştırmacıların ideolojik ikilemlerinin kendisini üretmesine imkân sağlayacak şekilde ele alınmaktadır. Barış Ünlü’nün kitabının “ihtiraz kaydıyla” okunması gerektiği kanısındayım.² Temel olarak ele aldığım sorunlar Ünlü’ye mahsus değildir. Aşağıda Türkiye’de milliyetçilik tartışmalarında yaygın sorunlar detaylıca tartışılacaktır. Yazının devamında literatüre özgün bir katkı sağlayacağına yönelik iddiada bulunan böyle kapsamlı bir çalışma üzerinden örnekler kullanarak gelecek araştırmalar için yöntemle ilgili noktalara dikkat çekilecektir.

Objektiflik Sorunsalı

İlk olarak çalışmanın “objektifliği” meselesi üzerinde durmak istiyorum. Ünlü, çalışmasının önsözünde şu yargıda bulunuyor:

Türklük sözleşmesinin üç temel maddesi vardır. Birinci maddeye göre Türkiye’de imtiyazlı ve güvenli yaşayabilmek, toplumsal hiyerarşide üst katmanlara çıkabilmek ya da çıkabilme potansiyelini sürdürebilmek için Müslüman ve Türk olmak gerekmektedir. İkinci madde Osmanlı ve Türkiye’de Gayrimüslimlere yapılanlar (tehcir, soykırım, gasp vb...) hakkında doğruyu söylemek bu gruplara duygudaşlık kurmak ve bu gruplar lehinde siyaset yapmak kesinlikle yasaktır. Üçüncü maddeye göre ise Türkleşmeye direnen Müslüman gruplara özellikle buna kararlı ve güçlü bir şekilde direnebilmiş Kürtlere yapılanlar hakkında doğruyu söylemek, onlarla duygudaşlık kurmak onlar lehine siyaset yapmak kesinlikle yasaktır (s. 15).

Bu cümle dikkatli bir okurun kafasında iki kuşku birden uyandırırken çalışmanın “objektifliğini” ikna edici olmaktan çıkarıyor. Birincisi, sık sık tekrar edilen “Türk olmak ve olmamak” tasavvurundan bahsederken “ideolojik ikilemler” kendisini çok fazla hissettiriyor. Ünlü, Türk olma ve olmama tasavvuru bağlamında yasaklarla, şiddetle, korkuyla tasvir ederek betimlediği Türkiye’nin sosyopolitik yapısıyla anti-Türk söylem savunucusu olduğunu gösteriyor. Tartışma çerçevesini böyle belirlemesi, Ünlü’yü yansız değil özellikle yanlı bir konumda tutuyor. Geçmişte gayrimüslimlere ve Kürtlere yönelik yapılanlarla ilgili “doğruyu söylemek” eylemini ve onlarla “duygudaşlık” kurmanın yasak edildiğini nasıl analiz edebiliriz? Dikkatli bir okur,

2 Buradaki “ihtiraz kaydı” konulması gerektiği yönündeki tavrım, kitabın sansürlenmesi gerektiği yönünde okunmamalıdır. Zira okurların hangi konuyu hangi bağlamda nasıl okudukları, kendi zihinlerinden nasıl geçirdikleri denetlenemez. Bu çalışma bizlere Türkiye’de Türk ulusal kimliğine yönelik araştırmaların ön yargılarını sergilemek açısından yararlıdır.

kafasında “doğrunun” ve bir gruba yönelik “duygudaşlık” bağının nasıl ölçülüp analiz edilebileceğini tasarlarken Ünlü, yazının devamında: “...Sözleşmeye uyan kişi reel ve potansiyel imtiyazlardan yararlanabilecek iş bulabilecek, çeşitli toplumsal mobilite mekanizmalarını kullanabilecek, yani toplumsal hayatın çeşitli alanlarında yerini sağlamlaştırabilecek.... sözleşmeye uymayan ise ağır şekilde cezalandırılacaktır: işten atılabilir, işe alınmayabilir, cezaevine gönderilebilir, öldürülebilir ...” (s. 15) ifadelerini kullanmaktadır. Kitabının farklı bölümlerde sık sık geçen “Türklük stratejileri yatkinlıkları ve eğilimleri sayesinde belli eylem hatları izler. Örneğin bir yargıçtan adil olması ama aynı zamanda bir Türk olarak karar vermesi, bir gazeteciden cesur olması ama aynı zamanda bir Türk olarak haber yapması; bir akademisyenden bilimsel bakması ama aynı zamanda bir Türk olarak bilim yapması beklenir” (s. 213) yargılarındaki Türklük imtiyazları, Türklük stratejileri ve Türk gibi davranmak, düşünmek, bilmek vb. gibi çeşitli eylem pratiklerinin içeriğinin neye karşılık geldiği ve söz konusu yargısına nasıl ulaştığı kitap boyunca muğlaklığını korumaktadır. Aynı zamanda Ünlü, bu eylemlerin icra edilme sürecini hangi belgelere/bulgulara ve neye dayanarak ifade edebilmektedir? Başka bir şekilde ifade etmemiz gerekirse Ünlü’nün ifadesiyle Türklük sözleşmesine dahil olan ve kendisini Türk olarak tanımlayan veya hisseden bireyler açısından olaylara bakmadan bu tür genel geçer çıkarımlarda bulunmak, kitabın objektifliğinin su götürür yanı kalmadığını göstermektedir.

Tarihsel Bağlamından Kopuk Neden Sonuç İlişkileri

Çalışmanın bilimselliğine hanel getiren ikinci konu, ifade edilen yargıların neden-sonuç ilişkilerinin kurulmasında ve nasıl açığa çıktığının analiz edilmesinde titizlik gösterilmemiş olmasıdır. Çalışmanın en temel yargıları arasında yer alan “Türklük belli görme, duyma, bilgilenme, duygulanma hâlleri olduğu kadar belli görmeme, duymama, bilgilenmeme ve duygulanmama hâlleridir” ifadeleri, kendi içerisinde açıklanmayı bekleyen önemli bir yargıdır. Dikkatli bir okur, Ünlü’nün kitabının satır aralarında bu ifadelerin karşılığı olarak Türk gibi olmanın ne anlama geldiğinin somut göstergelerle karşılığının doldurulmasını bekliyor ve merak ediyor. Ancak verili arzu ve inançlardan oluşan -ki açıklaması muğlak olan- Türklük sözleşmesi bağlamında tanımlanan “Türklük” son derece zayıf bir kavrama karşılık gelmektedir. Daha somut olarak ifade etmemiz gerekirse Ünlü’nün savunmuş olduğu üzere eğer insanlar tercih yapılarının ve inanç dizgelerinin alt tarafı edilgen destekleri değil de tözel anlamda failleri ise o hâlde yargılama ve özerkliğin nasıl mümkün olduğunu anlamamız gereklidir. Ancak Ünlü’nün çalışmasında bunun karşılığını bulamıyoruz.

Türkiye’de bireylerin duygu ve eylem repertuvarının Türklük sözleşmesi bağlamında geliştiğini ifade eden Ünlü: “... bireyin farkında olmadan pozitif ve negatif Türklük hallerinin duygusuzluk ve bilgisizlik sözleşmesi tarafından şekillendiğini düşündüğünü” (s. 216) belirtmektedir. Kitabın dördüncü bölümünde yer alan saha çalışmasında örneklemini oluşturan bireylerin neden Kürtlerden oluştuğuna dair açıklaması oldukça manidardır: “... Türklerin Türklük Sözleşmesi’nde dair bilinçli bilgileri ve kendi Türklüklerine dair iç görüşleri son derece yetersizken, Kürtlerin Türklük Sözleşmesi ve Türklüğe dair bilgilerinin son derece gelişmiş ve bilinçli olmasıdır” (s. 26). Ünlü’nün bu ifadeleri ön varsayım olarak kabul edilebilir. Ancak özelde amaçlarımızın nelerden oluştuğu ve gerçekte başkalarının amaçlarıyla kesişip kesişmediği ya da örtüşüp örtüşmedikleri, önceden bilinemeyecek deneysel bir sorundur. Çünkü Ünlü’nün çalışmasında sık sık bireylerin “duygusuzluk ve bilgisizlik sözleşmesi” bağlamında gelişen eylem repertuarı, öznelin çoğulluğunun birliklerinden önce verili olduğu -yani psikolojik olmaktan çok epistemolojik- anlamına karşılık gelmektedir.

“Türk olmak ve olmamak arasındaki hayati farkı Türklük Sözleşmesi” kavramıyla incelemeyi önerdiği çalışmasında, kurmaya çalıştığı neden-sonuç ilişkilerinin altında yatan muğlaklıkların önemli bir nedeni de etnik kategori ve grup ayrımının yapılmamasıyla birlikte etnik grup ve millet kavramlarının aynı anlamda kullanılmasından kaynaklandığını görebilmekteyiz. Türklük sözleşmesi bağlamında tanımlanmaya çalışılan Türk olma tasavvuru öncelikli olarak siyasal bir içeriğe mi sahiptir yoksa kültürel bir millet tasavvuruna mı karşılık gelmektedir? Kuşkusuz Türkiye Cumhuriyeti ulus devletini temsil eden bir modern Türk kimliği inşa edilirken Türk etnik kategorisiyle bir göbek bağı kurulmuştur. Devlet sembolleri, resmi belgeler bu kategorilere atıflarla dolu ama bu, Barış Ünlü’nün çalışmasında “Türklük sözleşmesi” ifadesiyle iddia etmiş olduğu manada Türklüğün bir etnik grubu temsil ettiği, inşa etmeye çalıştıkları Türk kimliğinin bir etnik grup kimliği üzerine oturduğu anlamına gelmiyor. Başka bir ifadeyle belirtmemiz gerekirse Ünlü, etnisite ve Türk milleti kavramını aynı bağlama oturtarak içeriğini net bir şekilde yapmadan ele alıyor. Belki de daha vahimi bunu yaparken de herhangi bir ispat ve gerekçelendirme gereği duymaması.

Kaynak Kullanımındaki “Savunmacı Sosyal Bilim”in İzleri

Objektif bir aktarım ve değerlendirme alanı yaratmayan bir diğer nokta kaynak kullanımını ile ilgili. Bilindiği üzere hermenötik alanında anlama asla “mevcut nesneyle değil, fakat onun etki tarihi ile olan öznel bir ilişkidir; başka bir deyişle anlama anlaşılın

şeyin varlığına aittir” (Tatar, 2004, s. 18). Bu ifadeden yola çıkarak Ünlü’nün bakış açısını anlamak için öncelikle onun bakış açısının neye dayandığını kavramamız gerekmektedir. Bu bağlamda Ünlü’nün çalışmasında referans olarak ele almış olduğu temel kaynaklara bakıldığında, atıf yaptığı kavramların ve olguların sorgulanmadan olduğu gibi alıp yenilediğini görebilmekteyiz. Kaynakları herhangi bir kuramsal kaygı gütmeyen, neyi neden hangi çerçevede nasıl bağlantı kurarak analiz ettiğine bakmadan salt bilgi vermek amacıyla kullanıyor. Hatta öyle çıkarımlarda bulunuyor ki okur, söz edilen bilimsellik, güvenilirlik ve geçerlilik ölçüsünün ne olduğunu merak ediyor. Bunu göstermek için Ünlü’nün “Dersim” konusunu nasıl ele aldığını gösteren bir örnek vermek yerinde olacaktır.

1937-1938 Dersim Harekatları on binden fazla Dersimli’nin öldürülmesi ve bir o kadarının da sürülmesiyle bir soykırım biçimini aldı. Böylece Türklük sözleşmesine o veya bu şekilde uymayan son bölgede askeri ve kültürel olarak fethedilmiş oldu. Dersimde yapılanlar hakkında Dersimlilerin başına neler geldiğini onların gözünden görmek, dilinden söylemek ve onlarla duygudaşlık kurmak, Türklük Sözleşmesinin 3. Maddesi gereği, kesinlikle yasaklanmıştı. Bu çaptaki ve vahşilikteki bir fiziksel şiddeti meşrulaştıran ise, Dersimliyi vahşi olarak tanımlayan, onu tam anlamıyla insan olarak bile görmeyen sembolik şiddeti (s. 201).

Dersim konusundaki araştırmaların değerlendirilmesi başlı başına ayrı bir inceleme alanı olur. Ben kaynak kullanımı konusuna geri dönerek referansların gösterildiği dipnota bakmak istiyorum. Ünlü sadece İsmail Beşikçi’yi referans olarak bu yargılamada bulunmuştur. Söz konusu yargılaması ve kullanmış olduğu kaynakların yüzeyselliği, mevcut söyleminin “ideolojik ikilemini” en açık şekilde göstermektedir.

Tarihsel Bağlamlarından Kopuk Sosyolojik Analizler

Kimlik ve kültür odaklı çalışmalarda en çok rastlanılan sorunlardan bir diğeri, tarihsel bağlamından kopuk karşılaştırmalı tarih yazımına başvurulmasıdır. Örneğin; bugünün Türkiye’sinde mevcut olan kurum, uygulama ve yaklaşımların, geçmişte, Osmanlı toplumundaki köklerinin aranması, bunların Osmanlı’daki kökleri ya da muadilleri olarak görülen şeylerin bağlamlarından koparılarak tecrit edilerek tartışılmasına yol açabilir. Başka bir ifadeyle Cumhuriyet döneminde ordunun siyasete müdahalesinin köklerini Osmanlı dönemindeki ordu-siyaset ilişkilerine dayandıran bir çalışma, Osmanlı ordusunun siyasetle olan ilişkisini, içinde bulunduğu toplumsal ilişkiler ağından tecrit ederek ele alınması tehlikesini beraberinde getirir. Ünlü’nün Beyazlık çalışmalarıyla özdeşlik kurarak teorik zeminini ele almaya çalıştığı Beyazlık-Siyahlık

olma tasavvuruyla Türkiye’deki Türk olma- olmama tasavvuru bunun en çarpıcı örneğini göstermektedir. Bu çalışma bugün mevcut olan şeylerin köklerini, kökenlerini veya kaynaklarını geçmişte aramanın “dikkatli” bir literatür taraması ve eleştirisiyle birlikte “nazik” bir iş olduğunu ve “anakronizmden” kaçınmak için azami dikkat gerektiğini ortaya koymaktadır. Zira Türkiye’de bireylerin “Türk” olma tasavvuru ile ilgili yapılan birçok çalışmada, Türk olmanın Müslümanlık ya da etnik olarak Türk olmanın dışında farklı anlam kategorilerine karşılık geldiğini göstermektedir. Örnek olarak verebileceğimiz bir araştırmaya göre insanların sadece %21’i Türk soyundan gelmeyi, Türk ulusunun en önemli iki özelliğinden biri olarak görüyor. Buna karşılık %46,5’i “anadili Türkçe olmak”, %40,7’si “Türk kültürünü paylaşmak” ve %33’ü “T.C. devletinin vatandaşı olmak” özelliklerini sayıyor (Yılmaz, 2014, s. 19).

Bu tür yaklaşımın ikinci sorunu, teleolojik bir yönelim taşıması ve bu nedenle de somut tarihsel koşulların sağlıklı bir analizinin yapılmasına imkân vermemesidir. Bugün Türk ulusal kimliğinin, sosyopolitik yapısının ve toplumsal formasyonun bazı özelliklerini zorunlu olarak doğurduğu -örtük ya da açık- varsayımına dayanarak yapılan analizler; Osmanlı döneminin özelliklerinin yani kurum, uygulama ve ideolojik yaklaşımlarının neden sürdüğünün, neden başka sonuçlar vermediğinin, gerçekleşebilecek diğer ihtimallerin kimler tarafından ve hangi mekanizmalarla, kimlerin çıkarına ve kimlerin arzusu hilafına ortadan kaldırıldığının vs. sorulmasını önlemektedir. Başka bir deyişle bu yaklaşım, hangi toplumsal biçimlerin hangi toplumsal ilişkiler sonucunda ortaya çıktığının ve hangi toplumsal biçimlerinde çözüldüğünün, dönüştüğünün veya hiç ortaya çıkmadığının gerçek anlamda araştırılmasının önüne geçer ve bunun yerine geçmişe dönük olarak tarihsel olguların zorunlu başka olguları doğurduklarını vazededen bir teleoloji ortaya koyar.

Niyeti Önceden Belli “Aktör”lerle Standartlaşmış Öyküler

Bilimsellik ve yeni bir yaklaşım sunmak iddiasında olan bu kitaba getirilecek en önemli bir diğer eleştiri konusu da “alan araştırması” ve “niteliksel araştırma” adları altında kullanılan yöntemin çok hafife alınması. Ünlü, alan araştırmasını şu şekilde özetliyor:

... bu alt bölümde her ne kadar bazıları kültürel açıdan kısmen veya tamamen Türkleşmiş olsa da, Türkleşmeye bilinçli olarak direnen en azından direnmeye çalışan yani hem politik hem de kültürel anlamda belli bir Kürtlük bilinci olan kişilerin Kürtlük ve Türklük deneyimlerini aktarmaya çalışacağım. Bunu büyük ölçüde farklı yerlerde doğup büyümüş ve farklı alanlarda çalışmış Kürtlerle gerçekleştirdiğim derinlemesine mülakatlardan yararlanarak yapacağım (s. 256).

Çalışmanın saha özellikleri ve yöntemiyle ilgili sadece bu kısır bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Bu bilgiler, alan araştırmasının hafife alındığını göstermekle birlikte çalışmanın güvenilirliği konusunda da çelişkiler bırakmaktadır. Çünkü “alan” araştırması öncelikli olarak tanımlı bir alanı gerekli kılar. Ancak böyle bir tanımlamaya rastlayamıyoruz. Ayrıca örneklemini oluşturan katılımcılara nasıl ulaştığı ve onları nasıl belirlediği, hangi soruların hangi koşullar altında sorulduğu ile ilişkili. Bu alan araştırmasının ne kadar zaman aldığı, görüştüğü kimselerle nasıl ilişkiler kurduğu gibi lojistik bilgiler kitapta yer almadığından satır aralarından ipucu olarak biraz “hafiyelik” yaparak tahmin yürütebiliyoruz.

Ünlü’nün ideolojik ikilemleri doğrultusunda teyit etmiş olduğu örneklemeden elde edilen bulguları ve yorumları okurken şunu çok açık bir şekilde okuyabiliyorsunuz: “Niyeti önceden tasarlanmış aktörlerle üretilen ve araştırmacının amaçlarına hizmet eden standartlaştırılmış öykülerin üretimi.” Kuşkusuz bilimsel veya siyasal olsun tarihsel veya toplumsal her olayın bir öyküsü (anlatısı) ve açıklaması vardır. Her öyküde (anlatı) olduğu gibi bu öyküde de aktörleri vardır. Bir olaylar zinciri içinde bu aktörlerin belli roller oynadığı farz edilir. Standart öyküler, aktörlerin davranışlarının nedenlerini yine aktörlerin kendileriyle açıklarlar. Yani olayların nedeni, aktörlerin sabit kabul edilen kendi istemleriyle ya da kendilerine has özellikleriyle açıklanır. Böylece standart öykülerde “kendinden öte açıklama getiremeyen/gerektirmeyen” aktörler arasında geçen betimleyici anlatılar çıkar karşımıza. Bu anlatılarda -Ünlü’nün çalışmasında olduğu gibi- sanki o aktörlerle olayların başka şekilde gerçekleşmesi mümkün değilmiş gibi aktarılır ve genelgeçer yargılarda bulunulur. Türkiye’de özellikle ulus devletleşme süreci ve Türk ulusal kimliği bağlamında ele alınan çalışmalarda bu tarz standartlaşmış öyküler sıkça karşımıza çıkar.

Standart dışı öyküler ise sunulan neden-sonuç ilişkisi sadece neyin gerçekleştiğini değil aynı aktörlerle ama farklı koşullar altında neyin gerçekleşmiş olabileceğini de kurgular. Zira mutlaka arka planda B’nin olmadığı, A’nın da gerçekleşmediği alternatif bir öykü vardır. Ancak Ünlü’nün çalışması, araştırmacının niyetini açığa çıkartabilecek “niyeti önceden belli aktörler”le ele alınıp kurgulandığı, Kürt meselesi bağlamında sık sık dile getirilen standart öyküleri tekrar tekrar ürettiği bir çalışma görünümündedir. Nedense açıklanan birçok tarihsel ve güncel olguda, alternatif öyküler arka planda bırakılarak standardize edilmiş belli bir öyküye odaklanılmış ve alan araştırmasında bunlar ilginç bir şekilde teyit edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş ideolojisi olan bununla birlikte tarihsel süreçte siyasi ve sosyal şartların değişmesiyle taşımış olduğu anlam ve etnik kategorileri değişiklik gösteren Türk milliyetçiliğinin geçirdiği seyir ve kendisini yeniden üretme

biçimi, Ünlü’nün altını çizdiği gibi “öteki”ne karşı konumlanışının bir ürünüdür. Bahsi geçen ötekinin zaman zaman Rumlar, Ermeniler zaman zaman Yahudiler veya Kürtler olması şaşırtıcı değildir. Sözü edilen “Türklük Sözleşmesi” bağlamında ortaya koymaya çalıştığı ideolojinin tanımı açısından şaşırtıcı olması gereken, Türklerin de aynı şekilde ötekileştirilmesidir. Osmanlı döneminde “etrak-ı bi-idrak” olarak tanımlanan kitlenin önemli bir kısmının Cumhuriyet döneminde de en az diğer unsurlar kadar itilip kakıldığı hatırlanırsa Ünlü’nün “Türkiye’de Türkleri yukarıda ve içeride, Türk olmayanları ise aşağıda/dışarıda tutan bir kurumsal-yapısal Türkçülük vardır ve yapısal Türkçülüğten bireysel olarak Türkçü veya Türk milliyetçisi olmayan kişilerde faydalanmaktadır” (s. 48) ifadesiyle çizmeye çalıştığı teorik çerçevenin yeniden gözden geçirilmesi gerekir.

Eserinde Türklük hâlleri olarak çözümlemeye çalıştığı temel şeyin “Türklerin büyük çoğunluğunda gözlenebilen farklı toplumsal sınıflara ideolojik aidiyetlere göre farklılaşsa da, sınıflar ve ideolojiler üssü ortaklıklar ve benzerlikler gösteren, belli görme, duyma algılama, bilgilenme, ilgilenme duygulanma, tavır alma hâlleri ve biçimleri” (s. 13) olarak ifade ettiğini sık sık vurgulamaktadır. Ancak Ünlü’nün bu ifadesi; “ulusun sınırlarını hükümetin sınırlarıyla örtüşmeye çalışan kolektif eylem”i (Hechter, 1999, s. 7) içeren bir milliyetçiliğe karşılık gelmektedir. Böylesi bir yaklaşım çok indirgeyicidir. Çünkü Türklüğü sadece eylem ve duygusal boyutuyla gündelik hayattan örnekler bağlamına indirgemek, psikopolitik bir çekişmeyi temel alır. Tüm bunların ötesinde Türklük, Ünlü’nün göstermeye çalıştığı şekliyle Türklük sözleşmesiyle sınıflar ve ideolojiler üstü ulusal bilinç yaratma duygusunu insanlara aktararak “ulus olmaklık” duygusu yaratmışsa ve daha geniş bir cemaat (farklı etno-kültürel, dinî gruplar) arasında aktif rol oynadıysa bu durum zorunlu olarak devleti denetleme veya kendi kimliğini bir “öteki”ne karşı yüceltme isteğini barındırmaz. Unutulmamalıdır ki “millî duygular milliyetçilik değildir” (!) (Jaffrelot, 2018).

Sonuç

Barış Ünlü’nün *Türklük Sözleşmesi* çalışması hem akademik çalışmalarda hem de kamuoyunda tartışılan Türkiye’nin ulus devletleşme sürecine, ulusal kimlik tanımlaması konularında sıkça dile getirilen standart öyküleri içeriyor: Şiddet kültürü ve mirası, korku siyaseti, demokrasi eksikliği, ayrımcılık ve dışlayıcı etnik milliyetçilik, eşitsizlikler. Ancak Ünlü’nün teorik çerçevesini tarihsel ve sosyolojik bağlamından kopuk olarak kurgulamaya çalıştığı Beyazlık-Siyahlık çalışmalarıyla tekrar ürettiği standart öyküler, olayların nedeni olarak kişileri ve onların önceden sabitlenmiş ni-

yetlerini, ideolojilerini veya kimliklerini görmememize neden oluyor. Oysa bunların bilinmesi ve değiştirilmesi zor çoğu kez de olayların nedeni oldukları kadar sonucu olarak da görülmesi gereken faktörler. Ayrıca “bilinç dışı” bir tanımlamayla Türklük hâlleri, toplumsal ilişkilere daha önceden var olan nispeten istikrarlı tercih repertuarı ile giriş yapan bireyler olarak farz edilmektedir. Böylelikle toplum, stratejik bir çerçeveye indirgenmektedir. Böyle bir bakış açısı sadece yadsınamaz bir ontolojik gerçeği görmezden gelmek değil toplumsal değişimin tek kaynağını da görmezden gelmektir: “Her şey yapısal olarak sözleşmeye bağlı olarak bilinç dışında belirlenmişse herhangi bir şey nasıl değişir?”

“Netice itibarıyla bu tartışmaların dışında kalarak şunu açık bir şekilde ifade etmekte fayda vardır: Ulus-devlet içerisinde etnik kimlikler, bireyin etkinlik alanı içerisinde hayatın nesnel gerçekleri ile çevrelenmiştir. Bu bağlamda, kimliklerin gerçek hayatın olguları ötesinde bir takım soyut tanımlamalarda veya alanlarda değil; tersine toplumdaki sosyal-kültürel-ekonomik gelişmelerin etrafında gelişmektedir” (Akyiğit, 2017, s. 152). Gerçek demokratikleşme için kimliklere, ideolojilere ve niyetlere yönelmek ve sosyal bilim alanında niyeti önceden belli aktörlerle amaca dayalı ideolojik ikilemleri üreten çalışmalar yerine standart dışı öyküleri açığa çıkartabilen kurumsal ve kavramsal yeniliklere yönelmemiz gerekmektedir.

Kaynakça

- Akyiğit, H. (2017). *Türkiye’de ulus devletin dönüşüm sürecinde etnik kimlikler: Sakarya ili örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE.
- Bora, T. (1998). *Türk sağının üç hali: Milliyetçilik, muhafazakarlık, İslamcılık*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (2003). Nationalist discourses in Turkey. *The South Atlantic Quarterly*, 102(2/3), 433-51.
- Hechter, M. (1999). *Containing nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Özkırımlı, U. ve Sofos, S. A. (2013). *Tarihin cenderesinde Yunanistan ve Türkiye’de milliyetçilik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Jaffrelot, C. (2018). Bir milliyetçilik kuramı için. A. Dieckhoff ve C. Jaffrelot (Der.). D. Çetinkadap (Çev.). *Milliyetçiliği yeniden düşünmek* içinde (ss. 23-69). İstanbul: Metis Yayınları.
- Tatar, B. (2004). *Hermenötik*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Yılmaz, H. (2014). *Türkiye’de kimlikler, kürt sorunu ve çözüm süreci: Algılar ve tutumlar*. Açık Toplum Vakfı ve Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.